

РОМАНТИЗМ ЯК ПРОЕКЦІЙНИЙ ПРОСТІР У ТВОРЧОСТІ КРІСТИ ВОЛЬФ

Наталія Мочернюк

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, 76025, м. Івано-Франківськ, Україна, e-mail: mocher.n@gmail.com

У статті зроблено спробу простежити особливості художньої рецепції творчої спадщини романтизму у творчості німецької письменниці Крісти Вольф. Проаналізовано оповідання "Немає місця. Ніде" у зв'язку з есе "Кароліна фон Гюндероде. Тінь мрії". Звернуто увагу на специфіку художнього часу і простору. Розглянуто організацію діалогічної структури твору.

Ключові слова: романтизм, простір, час, діалогізм, Кріста Вольф, Кароліна фон Гюндероде.

Величезний інтерпретаційний потенціал літератури німецького романтизму надихав мислителів і митців наступних історико-культурних епох до її наукового і художнього осмислення. Впродовж століть романтизм не втрачає актуальності, а відкриття романтиків у царині художньої думки підживлюють творчі пошуки письменників різних літературних напрямів. Імпульси німецького романтизму простежуються в розвитку багатьох національних літератур, та особливе "родинне тепло" відчувається в художньому засвоєнні традицій романтизму в самій німецькій літературі ХХ ст. Спадщина романтиків вплинула для формування естетико-філософських засад художнього мислення і німецької письменниці Крісти Вольф. Німецький романтизм став для неї ключем, який допомагає відкрити ідеологічні, культурні, суспільні механізми сучасної їй епохи. Свою дійсність Крісти Вольф намагається перевірити за світоглядними мірлами романтизму.

В основі життєвого досвіду Крісти Вольф - складні і трагічні події: фашистське минуле Німеччини, процеси поділу країни після поразки в Другій світовій війні та її об'єднання 1990 року. У цьому контексті С. Маценка зазначає: "Зовнішні події позначають ландшафт внутрішньої біографії, яка демонструє послідовне віддалення від центрів влади і здобуття незалежної позиції, що в підсумку уможливорює запитання до суспільства і ширше - до сучасної європейської цивілізації" [2, с. 12]. Вважаємо, що такий "ландшафт внутрішньої біографії" нагадує внутрішні життєписи багатьох романтиків, сучасників великої політичної революції, що мали надії на перебудову людського суспільства на основі справедливості і честі, а згодом глибоко розчаровані у своїх надіях, абстрагувалися від конкретно-соціальних зв'язків, відходили від конкретного зображення в художніх творах соціальних і політичних суперечностей доби. Однак питання, які вони порушили стосуються і майбутніх поколінь. Невипадковими у спадщині Крісти Вольф є і твори, в основу яких покладено міф ("Кассандра", "Медея. Голоси"), що переосмислюється і починає "працювати" на ідеологію її соціально-історичного часу. Сміливість в опрацюванні такого складного матеріалу засвідчує ерудицію і талант авторки. Варто зазначити, що самій епосі романтизму властива висока частотність використання традиційних сюжетів і образів. Проза Крісти Вольф, породжена осмисленням свого життя і життя країни, демонструє болісні переживання, розчарування дійсністю, що й звучить у пафосі творів. Її спроби подолати розчарування, розгубленість, зафіксувавши їх у тексті, знайти звільнену мову, нагадують творчі інтенції романтиків.

Одним з найвагоміших здобутків романтизму, які засвоїла пізніша німецька література, є посилене зацікавлення внутрішнім світом людини. Невипадково саме німець-комовним письменникам ХХ ст. властиві глибинність аналізу особистості та відвертість авторського самоаналізу, гранична щирість у розмові з читачем, безкомпромісна чесність висновків про сучасну людину. Романтизм приваблює Крісту Вольф пильною увагою до окремої індивідуальності. Вона поділяє думки романтиків про те, що пізнання світу - це передусім самопізнання, а внутрішній духовний зміст пояснює цей світ. І навіть твори, які цілком занурені в сучасну їй проблематику, з ретельно виписаним соціально-історичним часом, містять віддалений перегук з цими ідеями. Вписуючи окрему долю в соціум, Кріста Вольф акцентує на аналізі особистості, глибина якого перекидає соціальну проблематику. До прикладу, можна згадати повість "Роздуми про Крісту Т.". Аналізуючи цей твір, С. Маценка пише: "Основний конфлікт полягає в утвердженні права на самобутній розвиток особистості і страхові перед нівеляційною пристосованістю до суспільства" [2, с. 92]. Отож ті ж небезпеки для самобутнього розвитку і вдосконалення людини, які додали в своїй епосі романтики, турбують і сучасну письменницю. Як і романтики вона виступає проти бездуховності, конформізму, диктату норми і правила, "проти безжального принципу доцільності". Через складні перетини екзистенційної проблематики романтизму і творчості Крісти Вольф проступає катастрофізм буття, що в різні часи тяжіє над духовно багатою, мислячою і невгамовною особистістю.

Романтизм як проекційний простір у творчості Крісти Вольф об'ємно розкривається в оповіданні "Немає місця. Ніде" ("Kein Ort. Nirgends") (1979). У зв'язку з цим твором важливим є есе письменниці "Кароліні фон Гюндероде. Тінь мрії" ("Karoline von GMiderrode. Der Schatten eines Traumes") (1979). Це есе - своєрідний авторський коментар до художнього твору. Воно містить чимало цікавої інформації про Гюндеро-де, її подальшу долю, пояснює наміри Крісти Вольф щодо світоглядного і художнього освоєння творчої спадщини романтизму. Говорячи про спалах зацікавлення романтиками, письменниця зазначає: "Не може бути випадковістю те, що ми почали цікавитися нашими списаними побратимами, піддавати сумніву винесений їм вирок, заперечувати його і вимагати його скасування. Ми вражені подібністю, що відкрилася нам, хоча й ми пам'ятаємо про епохи і події, що лежать між ними і нами: повністю повернулося колесо історії, і ми, душею й тілом втягнуті в його колорит, ми, шойно перевівши дихання, шойно спам'ятавшись і роззирнувшись, - ми

дивимося назад, рухомі раз і назавжди пробудженою потребою зрозуміти самих себе, нашу роль у сучасній історії, наші надії і їхні межі, наші успіхи і наші поразки, наші можливості і їхні кордони. І, якщо можливо, причини всього цього" [5, с. 144]. Варто наголосити на багатократному повторюванні слова "ми": Кріста Вольф говорить від імені суспільства, мислить себе причетною до сучасників і готова разом з усіма відповідати за свою епоху. Вона писала оповідання у складний період свого життя: зацікавлення письменниці постатями Кляйста і Гюндероде посилилася на тлі екзистенційної кризи, яку вона переживала після подій 1976 року, пов'язаних з позбавленням громадянства В. Бірмана [4, с. 130]. Тому твір дуже важливий для самовираження авторки, це "розвідка про саму себе в історичному костюмі" (С. Маценка).

Фабульною основою твору є художньо змодельована зустріч двох письменників - драматурга і прозаїка Генріха фон Кляйста (1777-1811) і поетеси Кароліни фон Гюндероде (1780-1806), певною мірою, це белетризований історико-літературний матеріал, що відтворює автентичні голоси цих митців минулого [4, с. 152]. Однак надтекст твору запрограмований для сучасників Крісти Вольф. Творчість Кароліни фон Гюндероде співвідносять з єнськими романтиками. Визнано, що творчість Генріха фон Кляйста належить до пори романтизму гайдельберзького періоду, який позначений різким протиставленням дійсності та ідеалу: "Гайдельберзький романтизм виникає як реакція на післяреволюційний досвід, що актуалізував реальність як субстанцію, ворожу нормативній свідомості. На противагу ранньоромантичному синтезу в гайдельберзькій картині світу є розпад кінцевого і безкінечного, матерії і духу, їх протиставлення" [3, с. 427]. Фігури творчих особистостей у центрі твору гіпертрофовано загострюють опозиції матеріального і духовного, реального та ідеального. Читач, поступово занурюючись у "потаємну механіку душі" то Кляйста, то Гюндероде, проймається напруженою енергетикою твору, що створюється із сум'яття, пристрасності, страждань двох непересічних особистостей.

Напруга задана вже з епіграфів: "Ich trage ein Herz mit mir herum, wie ein rundliches Land den Keim einer Södf Frucht. Es treibt und treibt, und es kann nicht reifen" (Kleist)

- "Deswegen kцшгй es mir aber vor, als s/ihe ich mich im Sarg liegen und meine beiden Ichs starren sich ganz verwundert an" (GМіderrode) [5, с. 11]. Силоне поле в діалозі епіграфів створюється між ключовими опозиціями: народження - смерть. У такий спосіб задано проєкт певної цілісності, і водночас, авторка свідчить словами митців про неможливість цілісності, неможливість розвитку і приреченість на довічну розірваність. Кріста Вольф немов говорить не про двох різних людей, а про єдину людину. Тому не випадкові слова авторки і в творі, і в есе про багатолічність поетеси. "Der P1Я der Zeit geht durch sie. Sie spaltet sich in mehrere Personen, darunter einen Mann" [5, с. 206], - пише в есе письменниця, наводячи ще раз слова Гюндероде, які взяті за епіграф.

"Тріщина, що розколола епоху" спонукає розглянути питання про зв'язок долі письменників та історії, їхню "вписаність" у соціально-історичний час - початок XIX ст. Час дії у творі точно окреслено: червень 1804 року. У тексті побіжно згадуються Французька революція, Наполеон та інші події і відомі постаті доби. Значно більшу увагу зосереджує Кріста Вольф на аналізі епохи у вже згаданому есе. "Wie muH die Welt fw ein moralisches Wesen beschaffen sein?" [5, с. 159]. Це питання вона називає "питанням всіх питань". Воно постійно було ключовим і для самої письменниці, і для її часу. І Кляйст, і Гюндероде почуваються чужими у своєму часі, внутрішньо вони живуть в іншому світі ("Ach diese angeborene Unart, immer an Orten zu sein, wo ich nicht lebe, oder in einer Zeit, die vergangen oder noch nicht gekommen ist" [5, с. 40]). У цьому контексті з цим особливо значуща назва твору. Ідентифікуючи себе з романтиками, переймаючи запропоновану ними життєву модель, Кріста Вольф розуміє неминучість такого ж вибору: "Sich Zeit und Ort nach eigener Notwendigkeit zu schaffen oder nach gew!hnlichern Zuschnitt zu vegetieren" [5, с. 42].

Сюжетний час охоплює кілька годин, причому перебіг подій у творі - це протоколювання плину комунікації між людьми із включенням розширених стенограм мислення головних персонажів - Кляйста і Гюндероде. Магістральним в оповіданні є саме їхній діалог, що починається ще з інтуїтивного передчуття духовної спорідненості. Люди, контакти, спілкування - це своєрідне декоративне тло для розгортання історії двох душ. У "декораціях" беруть участь знайомі Кароліни фон Гюндероде, про стосунки поетеси з якими Кріста Вольф докладно розповідає в есе (Карл фон Савіньї, Клеменс Брентано, Беттіна Брентано, подружжя Неес фон Езенбек та багато інших). Діалоги з іншими людьми - ніби побічний текст драми, що має увиразнювати внутрішній рух до зближення Кляйста і Гюндероде, до кульмінації їхнього розуміння. Уже з перших внутрішніх монологів цих персонажів, які чергуються, постає протиставлення "я - вони". У їхньому мисленні вловлюється перегук думок, дивовижна світоглядна симетрія: "Ach: weil ihrem Vorwurf sein Selbstvorwurf begegnet" [5, с. 29] (Кляйст) - "Das Ungem>gen mit sich selbst ist der eigentliche Stachel" [5, с. 35] (Гюндероде); "Demьtigungen; deren unleidlichste: andre demьtigen mьssen" [5, с. 123] (Кляйст) - "Mir ist es selbst oft merkwM-dig, daH ich nicht hassen kann, daH ich Beleidigungen, die man mir antut, vergesse, niemals aber ein Unrecht, das ich jemandem zugefegt habe" [5, с. 37] (Гюндероде); "Unn>hmlich ist es ... sich von seiner Zeit zerbrechen zu lassen" [5, с. 92] (Кляйст) - "Die VeOTiderung ist unaufhaltsam, und ich ... mmchte sie nicht erleben" [5, с. 87] (Гюндероде). Можна дібрати чимало таких прикладів із твору. Та найбільше єднає цих персонажів творчість, водночас і найбільше віддаляючи від людей "безкровного мислення". Вони однаково "тонкошкірі", вразливі перед нерозумінням і скепсисом людей. Якраз, цей історичний зразок ролі аутсайдера інтелектуалів і передусім інтелектуальних жінок приваблює Крісту Вольф [2, с. 29].

В оповіданні "Немає місця. Ніде" для письменниці важливі постаті і Кляйста, і Гюндероде. Домінантної ролі в цьому короткочасному союзі не відіграє ніхто (цікава думка з твору: "він не зовсім чоловік, вона не зовсім жінка"). А. Фіршінг зауважує домінування дієслів руху, що характеризує динамічну життєву концепцію Кляйста, на противагу статичності позиції Гюндероде [4, с. 138]. Та емоційно ближчою для Крісти Вольф є все ж жінка-митець. Її заслуга, на думку письменниці, є в тому, що саме вона однією з перших зуміла втілити процес самовідчуження в образ і слово. Творче кредо

Гюндероде, як його висловлює авторка оповідання, ("...ich in der Poesie wie in einem Spiegel mich zu sammeln, mich selber zu sehen, durch mich hindurch und ЪСГ mich hinaus zu gehen suche. Unsern Wert im Urteil der andern, der Nachwelt gar, haben wir nicht in der Hand, und ich kummere mich nicht darum. Aber alles, was wir aussprechen, muH wahr sein, weil wir es empfinden: Da haben Sie mein poetisches Bekenntnis" [5, с. 47-48] - це справжня мета і творчості Крісти Вольф.

Зовнішній простір у процесі розгортання твору розширюється: з приміщення будинку Йозефа Мертена, де безпосередньо відбувався прийом, люди виходять згодом на прогулянку. У приміщенні час вимірює старовинний годинник, на природі мірилом часу стає захід сонця: день хилиться до вечора. Цікава "стратегія зближення": безпосередній діалог Кляйста і Гюндероде відбувається саме на природі. Динаміка діалогу зумовлена і просторовими змінами: у приміщенні - це переважно чергування внутрішніх монологів, це спостереження і пізнання "збоку", це віддалене вивчення одне одного, природа провокує стихію спілкування, це політ думок, у якому несподівано виявляється неймовірна подібність відчужень, це "оголеність поглядів", безпосередність розмови, яка приносить майже чуттєве піднесення аж до думки, що "можливо, вона і є та жінка, любові якої не довелося б лякатися?". У цьому творі відчутна туга самої письменниці за тим, що життя не дає змоги для єднання таких споріднених душ, що зустріч лише фіктивна, що часто такі близькі люди мають право хіба що на короткочасний діалог. У цьому контексті доречні слова самої Гюндероде: "Заздрю рікам. Вони зливаються". Прикметні у зв'язку з цим і згадки про І. Бахман, творчість якої захоплює Крісту Вольф. Напрошуються паралелі з І. Бахман, коли йдеться про вбивство ніжного жіночого ества в романі "Маліна". У Крісти Вольф, на мою думку, постає питання того ж самого вибору: або руйнування її суб'єктивності, або справжня смерть. Кароліна фон Гюндероде обирає смерть, бо вона не хоче губити того, що в ній є найкраще. Це висока сутність романтизму, яка захоплює Крісту Вольф. Кароліна фон Гюндероде, Інгеборг Бахман, Кріста Вольф - вибудовується такий ланцюг спадкоємності у традиції проникливого художнього вивчення складної жіночої душі, глибин її почуттів.

Окремо варто порушити питання про жанр твору. Не можна покладатися на авторське визначення "сподівана легенда", як на точне літературознавче жанрове окреслення. А. Фіршінг наводить, окрім цього визначення, й інші дефініції: подвійна біографія, біографічна студія, історія про митця, новела, оповідання, притча. На думку дослідниці, відмова від остаточного жанрового визначення розширює можливості інтерпретації твору [4, с. 153]. В українському і російському літературознавстві трапляються визначення й оповідання, і повість (у німецькій термінології маємо справу з дефініцією Бгадъшгц). Безперечно, за різними чинниками це жанр малої прози. В генезі жанру відчутні й новелістичні механізми: авторка прагне не стільки оповісти нам історію зустрічі Кляйста і Гюндероде, скільки "показати", "розіграти" її перед читачем. Діалогізм твору породжує драматичну форму: хоча дії як такої, по суті, немає, однак це драма на двох героїв, основний конфлікт якої полягає в болісному зіткненні глибинного людського ества із зовнішнім світом. У художньому комунікативному просторі лунають різні голоси, постійно наявні дві свідомості. Текст структурується на чималій кількості опозицій: жіноче - чоловіче, зовнішній світ - внутрішнє життя, розум - почуття, хвороба - здоров'я, мислення - дія, свідомість - божевілья, норма - крайнощі, свобода - залежність, вада - чеснота, досяжне - нездійсненне, компроміс - безкомпромісність тощо. Оповідання Крісти Вольф не поступається її творам великих жанрів і дуже значуще у творчій долі письменниці.

Отже, життєві пошуки Крісти Вольф проектується на естетико-філософську парадигму романтизму. У світоглядних засадах письменниці спостерігається чимало паралелей до екзистенційної моделі Кароліни фон Гюндероде. Найперше їх зближує підхід до творчості як процесу самореконструювання. Творчість стає для них змістом життя, творчість - ціною життя. Кріста Вольф знайшла в романтиках ту велич духу, яку розгубили її сучасники: "Не так вже й часто і в наш час зустрінеш таку спрагу цілісності, абсолютності, глибини й істинності почуття, надто лякає її (Гюндероде. - Н. М.) безкомпромісність у прагненні до гармонійної згоди життя і творчість" [5, с. 205]. Привести до гармонійної згоди життя і творчість - головна ідея проектування романтизму на сучасну епоху для Крісти Вольф.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Вольф К. Избранное* : сборник / К. Вольф. - М. : Радуга, 1988. - 559 с.
2. *Маценка С. Хронотопи свідомості. Про творчість Крісти Вольф* / С. Маценка. - Львів : ПАІС, 2007. - 236 с.
3. *Федоров Ф. П. Романтический художественный мир : время и пространство* / Ф. П. Федоров. - Рига : Зинатне, 1988. - 454 с.
4. *Firsching Annette. Kontinuität und Wandel im Werk von Christa Wolf* / Annette Firsching. - Wmzburg, 1996.
5. *Wolf Christa. Kein Ort. Nirgends / Der Schatten eines Traumes*. - Karoline von ОмМш^с ein Entwurf. 1981. - 207 s.

Стаття надійшла до редколегії 15.12.2009

Прийнята до друку 26.01.2010

ROMANTICISM AS A PROJECTION SPACE IN CHRISTA WOLF'S WORKS

Nataliya Mochernyuk

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57, Shevchenko Str., 76025, Ivano-Frankivsk, Ukraine, e-mail: mocher.n@gmail.com

The main goal of the research is to observe the principle of creative reception of romanticism art, particularly creation of Karoline von Gbnderode, in C.Wolf's works. Given in the paper is the analysis of the story "Kein Ort. Nirgends" by C.Wolf. In the focus of attention is the problem of female self-realization in various aspects. The author highlights some peculiarities of art space and time.

Key words: romanticism, space, time, dialogism, Christa Wolf, Karoline von Gbnderode.

РОМАНТИЗМ КАК ПРОЕКЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО В ТВОРЧЕСТВЕ КРИСТЫ ВОЛЬФ

Наталья Мочернюк

Прикарпатский национальный университет имени В. Стефаника, ул. Шевченко, 57, 76025, г.

Ивано-Франковск, Украина, e-mail: mocher.n@gmail.com

Цель статьи - проследить особенности художественной рецепции творческого наследия романтизма в произведениях немецкой писательницы Кристи Вольф. Анализируется рассказ "Нет места. Нигде" в связи с эссе "Каролина фон Гюндероде. Тень мечты". Обращено внимание на специфику художественного пространства и времени. Рассмотрено организацию диалогической структуры произведения.

Ключевые слова: романтизм, пространство, время, диалогизм, Криста Вольф, Каролина фон Гюндероде.